

Régi magyar házassági jog.*)

Dr. ÓVÁRI KELEMEN kolozsvári egyet. tanártól.

Hazánk jogtörténeti irodalma még mindig nagyon szegényes és siralmas állapotban sinlik. Ugy azon művek, melyek az egész jogélet vagy valamely ágának történetét ölelik fel, mint azok, melyek egyik másik jogintézménynek fejlődését tárgyalják, csekély számúak, s ezeknek is tulnyomó nagy része nem elegíti ki a tudományos igényeket. Íróik — igen csekély kivétellel — nem emelkednek azon álláspontra, melynek elfoglalását a jog, a jogintézmények s fejlődésüknek százados tudományos buvárlat útján mind jobban felismert valódi természete szükségképen megköveteli. Hogy a jog s ennek minden intézménye egymással s az egész culturával meg ennek minden ágával belső, szerves összefüggésben, kölcsönhatásban van, s ennél fogva egyiknek individualitása sem ismerhető fel s ismertethető meg önmagában, a többire való tekintet nélkül; hogy a magyar és a többi nemzeti jogok, mint az egész emberiséggel közös egységes jogeszmének megannyi érvényesülési alakzatai állanak egymáshoz viszonyban, s hogy abba idegen jogok elemei is vegyültek, a minek folytán saját jelentősége csak úgy tüntethetik fel, ha a többiekkel szembe állítatják; hogy végre a jog is, mint minden más organismus, csak természetesen, törvényszerűen, a természet törvényeinek megfelelőleg fejlődhetik, alkotó elemeinek fokozatos lassud átalakulása mellett, az individualitása által meghatározott s külső viszonyok által módosított irányban, úgy hogy a jognak időnkinti fejlődési szaka sem a véletlennek sem az emberi önkénynek nem műve, hanem a megelőző fejlődésszaknak szükségképeni eredménye; mindezt — csekély kivétellel — tekinteten kívül hagyják. De ép ezért nem is képesek a jogfejlődésnek képét oly hűséggel szemünk elé tárni, a milyen a rendelkezésükre állott források hiányossága mellett is elérhető lett volna. Ily körülmények között nagyon természetes, hogy minden munka, mely a tudomány legújabb álláspontjából szemléli s vizsgálja a hazai jognak vagy valamely intézményének történetét, nemcsak széles körben vonja magára a figyelmet, hanem nagy elismerésben is részesül, még az esetben is, ha egy vagy más tekintetben szembetűnő fogyatkozásai vannak.

* Régi magyar házassági jog. Írta báró Roszner Ervin. Budapest, 1887.

Báró Roszner Ervinnek a régi magyar házassági jogról irt munkája is egészen alkalmns arra, hogy magára vonja a tudós világ figyelmét s a legnagyobb elismerésben részesüljön; mert nemcsak egyszerűen gyarapítja egy ujjal jogtörténeti irodalmunk termékeinek számát, hanem annak értékét is nagyban emeli, oly világításba helyezvén állami s társadalmi életünk egyik igen fontos alapintézményének történetét, a minőt mindeddig senki részéről sem nyert, s tetemesen elősegítvén ez által ezen intézmény természetének és jelentőségének kellő megismerését azon alakjában, melyben mai nap jelentkezik.

A munka a házassági jogot nem egészben, hanem csak a házasság létesülése, érvénye s megszűntére vonatkozó részében öleli föl; a házassági jog ezen részének fejlődését kutatja s állítja szemünk elé a szerző, a házasság intézményének első csirájától kezdve azon időig, a midőn a tridenti zsinat házassági törvényének receptiója hazánkban befejezett ténynyé vált. Gazdag irodalmi s forrásismerettel s mély tudományossággal kíséri lépten-nyomon az alakulás és átalakulá egyes phasisait, törekszik megfejteni azok okait és módozatait, hogy a fejlődést egyes szakainak causalis és genetikus összefüggésében tüntethesse föl. Élesen kidomborítja egyrészt a nemzeti alapon nyugvó világi, s másrészt az idegen talajból kisarjadzott canonjogot, reá mutatván ennek azon elemeire, melyekkel az egyház a nemzeti jogfejlődésbe benyult; nézeteinek helyességét már ismert, de még sok részben nem értékesített vagy egészen új, eddig ismeretlen forrásokkal igyekszik bizonyítani vagy legalább valószínűvé tenni, s ugyan e célból nem egyszer a magyaréhoz hasonló german s itt-ott a szláv jogfejlődésre is utal; nézeteinek megalkotásában önállóságot tanusít s hol mások nézeteit követi is, nem teszi ezt vakon, szolgailag, hanem miután helyességükről meggyőződést szerzett. Nyelve tiszta, világos; irálya komoly, érdekfeszítő.

Ha van egyáltalán tudományos kutatási módszer, melynek segélyével helyes rendszer, éber megfigyelő, ügyes combináló és éles ítélőtehetség mellett a történelmi igazságokat hiven visszatükröztető eredményekhez juthatni: bizonyára olyan a szerző által követett módszer. Bizonyíték erre szerző jelen munkája is. Hogy ebben a sok helyes, kifogástalan — mert igaz — eredmény mellett tévessel, hiányossal is találkozunk, azt főkép annak tulajdoníthatni, hogy itt ott tágit a módszeren, vagy hogy kiköppen egészben véve helyesen választott rendszeréből, vagy hogy sajnálja tehetségeit egész erejükben működtetni. Erről legott leszen alkalmunk meggyőződni, ha nagy terjedelmű vizsgálódásainak s következtetéseinek egyes részleteit vesszük szemügyre.

Az «őskori intézmények»-nek szánt első fejezet bevezető szakasza — hiven a szerző jogtörténeti álláspontjához — az emberiség két nagy fele, a férfi- és nőnem közti viszony általános törvényszerű fejlődésének folyamatával foglalkozik, a nőközösségtől kezdve a házassági intézménynek a nőrablás eszköze segítségével létesült első rendszere, az «exogamia» megalakulásáig. Szükséges volt ezen fejlődésmenet föltüntetése, mert a hazai jogfejlést illető emlékeink annak csak már messze előrehaladt szakára vonatkozólag nyújtanak következtetési támpontot, míg a megelőző primitivebb fejlődési szakok tekintetében be kell érünk azzal, a mire az általános fejlődés törvényszerűségénél fogva szükségképen kell következtetnünk; minthogy t. i. a fejlődés folyamata a világ legkülönbözőbb részeiben, a legkülönbözőbb fajú népeknél azonos jellegű, szükségképen fel kell tennünk, hogy az lényegében a magyar faj kebelében sem lehetett más.

Tekintettel a jelen munka céljára, senki sem követelheti, hogy a tudós szerző ezen őskori fejlődést saját önálló kutatásai alapján ismertesse, vagy hogy e részben a mások által felkutatott adatok óriási tömegének fáradtságteljes kombinációja után egészen új, önálló nézetekkel lépjen a világ elé: de azt méltán hibául tudhatjuk be, hogy az őskor ezen kezdetleges fejleményeinek vázolásánál csak Beöthy Leo és M'Lennannak bár nagybecsű, de nem teljesen kielégítő munkáit vette alapul, míg egyéb tekintélyes tudósok (pl. Tylor, Lubbock, Morgan, Giraud, Teulon, Lippert stb.) ez irányu tudományos vizsgálatainak eredményeit számba nem vette. Pedig ha ezt teszi vala, bizonyára nem feledkezett volna meg ezen fejlődés okainak és módozatainak előadásáról, melyeket munkájában tényleg nélkülöznünk kell; talán azon tételt sem állította volna (2. l.) oly könnyedén és oly határozottan oda, hogy a nőrablás szokása folytán honosodott meg a nő feletti magántulajdon eszméje, holott szerény nézetem szerint éppen megtordítva a nőrablás csak a már megfogamzott tulajdonjogeszme valószínűségének egy eszköze volt; valószínűleg M'Lennan-nak azon tarthatatlannak bizonyult tanát (3. l.), hogy a nőrablás volt az exogamia létesülésének eszköze, szintén nem teszi magáévá s nem tekintené az exogamiát a házassági intézmény első rendszerének, a midőn az voltaképen csak a közeli vérrokonoknak ismert egyénekből álló közület tagjai közti házasságot tiltó, tehát házassági akadályt szentesítő törvény, valamint — meglehet — nem kockáztatja azon állítást, «hogy az exogamia csak monogamia vagy polygamia lehet, hogy ismerve a nőnek kívülről való megszerzése, s a birtoklásnak kizárólagossága, legnagyobb jelentősége pedig abban nyilvánul, hogy a gyermekek már nemcsak anyjukat, hanem atyjukat is ismerik», — mert hát az exogamia tényleg már azon időben is fönnáll, a mikor még a nőközösség divik s a midőn nem a férfiak szerzik meg a nőket, hanem ezek saját közületükben maradva fogadják a

férfiakat s a család sem ismer még férfit, hanem csak nőt a maga fejéül, a minthogy a szerző is néhány sorral fönnebb elismeri, hogy a nőrablás a rablott nők közösségét legott teljesen meg nem szüntette. Végre ha az őskori állapotok ismeretének elsajátításában nem támaszkodik kiválóan Beöthyre, alkalmasint elejti a nemesség eredetére vonatkozó hypothesisek számát szaporító azon gondolatot is, hogy a nőrablás szokása némi osztálykülönbségek előidézője lett az által, hogy a nőrablásra vállalkozott hatalmasabbaknak kitüntetettebb állása az exogam házasságokból származott erősfajú gyermekekre is átszármazott; mert mélyebbé válhatott volna betekintése az ősi társadalom természetébe, erősebben bele képzelhette volna magát az ő ember gondolkozásába s ennek folytán, minden egyéb nehézségtől eltekintve, már csak azért is megingott volna e hypothesis megállhatóságában való hite, mert a nőközösség vallásszenteseitette törvény, a nő kizárólagos külön birtoklása pedig a vallás elleni büntény volt s ép azért a hatalmas nőrabló gyermeke is bajosan ismertetett el kitünőbb állásának a törzs részéről mindaddig, míg a nőközösség szentségében való régi hit egészen erőtlenné nem vált. Ebből természetesen következtethető az is, hogy az érintett fejlődésmenet a magyar «jobbágy» szó etymológiájának kulcsát sem szolgáltatathatja. Különben munkájának nem lévén célja sem a rendi szervezet történetének, sem pedig annak kifejtése, hogy mily jelentősége volt a házasságnak az alkotmány fejlődése szempontjából, annak keretébe ezen hypothesis egyáltalán bele nem illik, s legfőlebb a szöveg alatti jegyzetek közt lett volna neki hely adható.

Az általános őstörténelem további fejleményei: a nőrablásnak átalakulása jelképies szertartássá, az adásvevésnek mint compositionalis jellegű jogügyleteknek kibontakozása a nőrablásból, végre a compositionalis jogügyletnek átváltozása eljegyzési jogügyletté, a mivel maga a házasságkötési jogfejlődésnek őskora is bezáródik (3. és 4. §§.)

Ezen fejleményeket úgy egymástól, mint az előzőktől különszakasztva adja elő Roszner, közükbe szurva a magyar jog specialis őstörténetét, a mi által elvonatott figyelme oly fejlődési mozzanatoktól, melyeknek számbavétele az olvasóra nézve a fejlődésmenet könnyű megértése, önmagára nézve pedig a helyes következtetés biztonsága céljából nagyon is szükséges lett volna. Mivel szerző nem constatólja, minő volt a családi szervezet s vérségi összeköttetés és azok jelentősége a nőrablás szokásának kifejlődése előtt s minővé vált a nőrablás folytán, s hogy milyen hatásuak voltak a nőrablással járó erőszakos cselekvények: egyrészt az olvasó igen bajosan tudja megérteni, hogyan javulhatott az idegen és ellenséges törzsekből rablott nők helyzete, hogyan juthatott az e törzsek közti vérségi összeköttetés érzete öntudatra, miként mozdithatták elő ezen tényezők az ellenséges törzsek közti

barátság létesülését s miért kellett, hogy a törzsek közti összetartás szüksége gátat vessen a nőrablással járó erőszakos cselekvényeknek (8. l.); másrészt meg a szerző sem biztosíthatta magát az iránt, hogy e következtetések helyessége kétségbe ne vonassék, a minthogy tényleg az érintett mozzanatok szorgos szemügyre vétele mellett mind a törzsek közti barátságos viszony létesülése, mind a nőrablással járó erőszakos cselekvények megelőzése más okokra — a törzsek egymásra való utaltságára, illetőleg a rabló és megrablott nemzetségeit érhető súlyos hátrányokból való félelemre vezethetők vissza; sőt szerző önmaga is néhány lappal alább (15. l.) a nőrablás következményeit főlemlítvén, az ellenségeskedések megelőzésének indokául, a közbéke mellett, még a magánfelek (nemzetségek) érdekét is állítja oda.

Igen érdekesen s egészen eredeti felfogással fejtegeti Roszner azon módozatokat, a melyek szerint a nőrablásból az adás-vevés szokása bontakozik ki. Gondolatmenete lényegileg ez: a leányrablást, mint sérelmet, a leány nemzetsége köteles volt visszatorolni; e megtorlás újabb ellenségeskedéseknek volt szülő oka, melyeknek csakis a sértő által fizetendő compositióval (fejváltsággal) lehetett elejét venni. A sértett fél a compositio összegét tetszése szerint szabhatta meg, melyet a sértő akkor, midőn már a nőrablást az egyezség sikertelensége esetében közbüntettként kezdik üldözni, kénytelen volt elfogadni; ez tette szükségessé a compositio iránti előleges megállapodást a nőrablás véghezvitele előtt. Történt ez adás-vevési szerződés alakjában, melynek tárgyát a sértőnek feje képezte, ezt vette vissza a sértő a sértettől, ki a fölött rendelkezési jogot nyert volna. A compositio hozta tehát a nőrablást először kapcsolatba a békés jogüggyel,* compositioalis jellegű adás-vevéssel; a compositioalis jelleg azonban idővel feledésbe ment, minek folytán az adás-vevési szerződés tartalma is megváltozik, tárgyát nem a fejváltság, hanem a leány, illetve a leány feletti jogok képezik, maga a compositioalis jogügylet pedig eljegyzési jogüggyel válik.

Részemről azonban szerző felfogásában nem osztozhatom, a jelzett átalakulás módozatait helyesen megfejtetteknek nem tekinthetem. Az adatok ugyanis, melyekkel az őskori szervezet fejlődésének tanulmányozása közben megismerkedni alkalmam volt, azon meggyőződésre vezettek, hogy az adás-vevés nem a nőrablásból bontakozott ki, hanem a nőrablás mellett mint egészen önálló, új fejlemény, új alapokon létesült, mely mind szélesebb körben érvényesülvén, mind nagyobb erőhöz jutván, utóbb a nőrablást, mint már teljesen szükségtelent, az általa elfoglalt helyből kiszorítja. Ezen adatok segítségével a kérdéses átalakulás módozatait követ-

* Heusler A. szerint is (Institutionen des deutschen Privatrechts, Leipzig, 1886. II. k. 280. l.) a nőért adott vételár eredeti alakjában compositio volt.

kezőleg vélem megállapíthatni. A vérség kötelékével összefűzött anyai családnak — melynek egykori létezését maga Roszner is elismeri (műve 3. lapján) — egyik, a vallásos nézet által is szentesített törvénye volt, hogy a leányok a család, nemzetség élén álló anya körül csoportosuljanak; ennek folytán azokkal csakis anyai nemzetségük körében folytathatott bárki is házassági viszonyt, azoknak önkéntes kiszolgáltatása az anya részéről folyton gyötrő bűn lett volna. Ennélfogva, midőn az erejük öntudatára jutott férfiakban felkelt a vágy, hogy a nőt saját hatalmuknak vessék alá, ezt csakis a leány erőszakos elvitele, rablás útján elégíthették ki, de ez is súlyos megsértése lévén az anyai család törvényének, azt az anya fiainak, fivéreinek s egyéb firokonainak, szóval az anyai nemzetség férfi tagjainak, megboszulniok köteleességük vala. Később az anyai családok mellett a korlátlan hatalmon nyugvó apai családok is létesülnek. Ezekben a leányok anyjukkal — a családfő nejével — együtt, szemben a családapával, mint birtok tárgyai szerepelnek, a melyek fölött az szabadon rendelkezhetik; de szemben anyjukkal továbbra is ennek vérrokonai s így egy anyai, cognaticus család tagjaiként jelentkeznek. A férfiak immár vágyuk betölthetése céljából nincsenek kizárólag az erőszakra utalva, hanem a családapától a leányt ép úgy megszerezhetik kölcsönös megegyezéssel kötött csere vagy adás-vevés, szóval békés jogügylet útján, mint annak előtte is már a birtok egyéb tárgyait ily uton megszerezheték s meg is szerezték. Minthogy azonban erőteljes vallásos érzület behatása alatt az anyai családnak még élénken működő törvényét a családapa is kénytelen volt respectálni, annyi-
val inkább, mert az anya az apai családnak papnője, a vallásos rendeltetésű tűzhelynek gondozója volt: a leányt a családapa sem adta át a szerződő ellenfélnek, hanem, mint korábban úgy most is, rablás útján ejtő azt birtokába a leendő férj. A rablást megboszuló visszatörlet s az ezt elhárítani hivatott *compositio* azonban elmaradt, mert az anya az ehhez megkívánt akarat és erő fölött nem rendelkezhetett, a családapának pedig az ellenféllel kötött egyezés folytán arra sem oka, sem joga nem volt; ez által tehát a nőrablás csak színlegessé válik. A mint azután a patriarchalis család joga a matriarchalis család jogával folytatott küzdelemében ez utóbbi följött fokozatosan diadalmaskodik, a színleges nőrablás is folyton nélkülözhetőbbé, majd egészen szükségtelenné válik s végre jelképies ceremoniává törpül. A főbb vonalaiban imént ecsetelt átalakulás értelmében tehát a családapának adott érték nem *compositio*, hanem vételár, *pretium* volt s nem talállok okot, melynek alapján magok az egyezkedő felek is *compositiónak* tekintették volna azt.

Megengedem, hogy tévedek; de még akkor is, ha Roszner felfogása a helyes, nem merném állítani, hogy az átalakulási módok befolyásának feltüntetésében helyes uton jár. A mi őt tév-

utra terelte, az a compositio téves értelmezése. A compositio eredeti alakjában kiengesztelési összeg volt, melynek megállapításánál a sértett félben a sértés által okozott anyagi és erkölcsi rossz nagyságához képest felgerjedt boszunak s az ellenfelek erejének nagysága volt irányadó; az előny mindig az erősebb fél részén volt. Fejváltságnak szorosán véve még az esetben sem nevezhető, a midőn a sértés akkora volt, hogy a sértett boszuja csakis az ellenfél megsemmisítése által volt lecsillapítható, mert a sértés folytán támadandott harczban a sértő győztes maradhatott, s csak a harczczal járó kellemetlenségek indíthatták őt a kiegyezésre; csak a midőn bizonyos sértésekre a törvény szabta a halálbüntetést, vált az — de csakis ezen sértéseket illetőleg — igazi fejváltsággá. Verbőczy (H. K. III. R. 5. cz.) segítségével a régibb compositio értelme meg nem állapítható, mert ő csak azt magyarázza, miért nevezetik az *embergyilkos* homagiuma fejváltságnak; egyáltalán a compositióra vagy éppen az őskori, eredeti compositióra nézve e magyarázat nem lehet irányadó.

De ha a compositiót, melyet maga Roszner is kiengesztelési összegnek nevez, fejváltsággént fogja fel, könnyen juthatott azon következtetésre, hogy az, mielőtt a boszút előidéző tény elkövetetett volna, előleges szerződésben állapítottatott meg; csakhogy ez esetben is könnyebb volna a szerződést zálogos, semmint oly adás-vevési szerződésnek gondolni, melynek célja a leendő férj fejének, tehát olyasminek visszavásárlása volt, a mi tényleg még el sem adatott; ellenben azt, hogy oly szerződésnek compositionalis jellege, mely öntudatosan a nőrablásra készülő férjnek feje, vagy mint szerző alább mondja, fejváltsága körül forgott, feledésbe mehetett volna, — valamint azt is, hogy a leány békés átadása csak akkor lépett szükségképen a nőrablás helyébe, midőn a compositio iránti előleges megegyezés általánosan bevett szokás volt, s nem már előbb is, azon szűkebb körben, melyben az előleges megegyezés megindult — azt igen nehéz elképzelni.

Még azon állítással szemben is, hogy a compositionalis jogügylet átváltozott eljegyzési jogügyletté (19. l.), volna némi aggályom, hanem ennek alább, az eljegyzésről szóló szakasz bírálatának kapcsában jobb alkalmam nyílik kifejezést adni; azért egyelőre elhallgatom.

A magyarok házassági őstörténetét illetőleg (2. és részben 3. s 4. §§) az erre vonatkozó adatok között Béla névtelen jegyzőjének azon tételére, hogy a szittyák «nem voltak paráznák, hanem kinek-kinek csak egy felesége vala», melyet különben is régi történetírók tudósításaként említ, én csak azon esetre hivatkoztam volna, ha a magyaroknak a szittyákkal való azonossága bebizonyított tény volna; s a reá való hivatkozás esetén is megbízhatóságát csak félve merném a magyar «feleség» szóval bizonyítani; mert ha ezen szót, mint a nyelvtörténetben járatlan, Hunfalvy nagy

tekintélyére támaszkodva, kénytelen vagyok is olybá venni, mint a mely a származási időszakban megvolt; mégis, mivel az származékos szó, későbbi keletűnek vélem lenni, semmint a «nő, asszony menyasszony» szót, s így nem tartom megnyugtató bizonyítéknak a tekintetben, hogy a magyaroknál soha sem volt polygamia. A «házasság» szót pedig e czélra egyáltalán tekintetbe nem venném; mert ha állana is, mint Roszner vélekedik (6. l.), hogy ezen szó is a magyar nyelvnek származási időszakából való, akkor is csak azt bizonyítaná, hogy ezen származási időszakban már ismerték a magyarok a házasságot; de hogy ez monogamia vagy polygamia volt-e, arra nézve semmi támpontot sem nyújt. Ha szabadna a nyelvtudósok szakmájába belekontárkodnom, e szóról még az esetben is azt állitanám, hogy nem a származási időszakból való, ha — mit nem tudok — a finn és osztják nyelvben is a «ház» gyökből képződött volna a házasság fogalmát jelölő szó; mert e szóban a ház, vagyis oly családalapítás fogalma rejlik, melynek élén a férj áll, a ki házasodik vagy a házat alapítja; ez pedig, mint az általános őstörténelem tanúsítja a népek culturájának származási szakát későn követő időre esik. A származási időszaknak bizonyára volt már szava a házasság fogalmának jelölésére, meglehet a *nász* szó. Ugyanazért én Roszner helyén egyszerűen kijelentettem volna, hogy a magyarok házassági őstörténelme köréből a nőrablásra vonatkozó adataink a legelső, a legrégebbek, melyek teljesen megbízhatók.

Az érdemleges fejtegetéseket tekintve, ezek képezik határozottan a munka első fejezetének legértékesebb részét és sietek is a legnagyobb elismeréssel kinyilvánítani, hogy ezekkel igen-igen jó szolgálatot tett a hazai jogtörténetnek; első, uttörő házassági jogunk őskorának vizsgálatában, ki mint ilyen, derekasan állja meg helyét; a nőrablás jelentőségének valamint a násznagy szerep-körének, jogi állásának felderítése által nemcsak ujjakkal gyarapította eddigi jogtörténeti ismereteinket, hanem egyuttal biztos alapot is nyújtott két oly intézmény fejlődésének további kutatására, melyeket a hazai jogtörténet eddig számba sem vett, s a melynek egyike — a násznagyi — a külföldi irodalomban még mindig vita tárgyát képezi. Csak még növelte volna ezen fejtegetéseinek értékét, ha azoknak egy egészen elkülönített önálló szakaszban ad helyet s nem elegyíti bele az általános őstörténelmet is tárgyzó szakaszokba, hogy a magyar őskor történelmének összefüggő és világosabb képét adhassa, semmint a milyet azoknak az őstörténelmet is tárgyaló szakaszokba való beleegyeztése folytán tényleg nyerhetünk.

A tulságos buzgóságnál fogva, melylyel nézeteit kifejteni s helyességüket igazolni törekszik, olykor-olykor szintén hibába esik. Tanúsítja ezt munkájának az eljegyzés és házasságkötéssel foglalkozó második fejezete is. Hogy Kováts Gyulának «A házasság-

kötés Magyarországon» című munkájában kifejtett azon nézetét, mely szerint az eljegyzés a régi magyar jogban szintugy házasság, miként Sohm szerint a régi german jogban is az volt — tarthatatlannak bizonyítsa s ezzel szemben a saját nézetét igazolja, hogy t. i. az eljegyzés a régi jog szerint is, úgy mint manapság, csak házasságkötési ígéret volt: nemcsak a germanisták közt e tárgy körül folyt polemiát, hanem a régi magyar jog szerinti tulajdon-szerzés és átruházás történetét is sokkal nagyobb terjedelemben veszi fel munkája szövegébe, semmint ezt saját célja érdekében tenni kénytelen lett volna. E részben is szó férne egyik-másik állításhoz, pl. hogy az eljegyzés fogalommeghatározása tárgyában létezett communis doctorum opiniót Sohm megzavarta (20. l.); hogy a királynak az adományra vonatkozó akaratnyilvánítása erősebb és hatályosabb, semmint a magánemberé, mely ennek szerződésében nyilvánul; vagy hogy az adás-vevésnél a birtokátruházás rendszerint megelőzte az örökvallást stb. De ezekre, mivel a dolog érdemére nézve közömbösek, nem reflectálok, hogy annál hamarabb koczskáztathassak a dolog érdemébe vágó fejtegetéseire néhány megjegyzést.

A 8. §-ban az eljegyzési foglaló (arrha) jelentőségét fejtegeti szerző. Már az előbbi (7. §.) szakaszban fölemlítette hogy a vőlegényre nézve veszélyes volt előzetesen a leányért a vételárt lefizetni, nem lévén kellően biztosítva a viszontszolgáltatás iránt s hogy ezen bajon a jogképzelem segített, a mennyiben a vevő a vételárt csak szinlegesen fizette le foglaló adásával, s e szinleges teljesítéshez oly hatályt kötött, minővel a valódi vételár lefizetése járt. Ezen kiindulási pontjának felel meg (39. l.) azon fogalommeghatározása, hogy az arrha «a régibb középkori jog szerint egyenesen szerződéskötési eszköz», vagy (40 l.) «egy szerződéskötési alakzat», s ennek ismét azon további következtetése, hogy «az arrha átadásának időpontjától fogva s annak jogi hatása gyanánt tekintetik a szerződés érvényesen megkötöttnek». Ellenben nem fér azzal össze amaz állítás (43. l.), hogy az arrha a kötelezettségek teljesítésének «biztosítékául» adatott, valamint ama másik sem (51. l.), hogy a foglaló fizetése nem mentette fel a vevőt azon kötelezettsége alól, hogy utóbb magát a vételárt is valósággal lefizesse; az előbbi nem, mert ellentétben áll a fogalommeghatározással, az utóbbi nem, mert a vételár lefizetésének jogi hatása volt, hogy a vevő eo ipso követelhetette a leány átadását; de ha a jogképzelem már az arrha fizetését is a vételár fizetésének hatásával ruházta föl, az arrha átadása folytán is már eo ipso kellett volna, hogy a vőlegény a leány átadását követelhesse, a nélkül hogy a valódi vételár, melynek tényleges lefizetését szerző szerint (39. l.) a régi arrha pótolta, lefizetendő lett volna. Pedig hát nem követelhetette. Ez ismét arra a következtetésre juttat, hogy a régi jogképzelem sem tekinthette az arrhát vételárnak, a mint a modern jogkép-

zelem sem tekintheti annak, s hogy a régi arrhának azon hatás sem lett tulajdonítva, melylyel a vételár birt, vagyis: e részben jogképelem (fictio) nem állott fönn. Nyilvánvaló tehát, hogy más kiindulási pontot kell keresnünk.

Az arrhát nem tehetette szükségessé azon veszély, mely a vevőt vételár előleges fizetése által érthette, mivel a vételár fizetésére nyomban következett a leány átadása, hiszen az adás-vevés eredetileg az értékek közvetlen kicserélésével ment végbe, u. n. kész üzlet volt. Ezért jobb az arrha keletkezési okát a gazdasági téren keresni, mint ezt Heusler tévé, kinek nézetét, az arrhát illetőleg, nemcsak a germán jogra nézve, hanem egyáltalán a legkielégítőbbnek tartom. Ezen nézet szerint a vevő nem volt mindig oly helyzetben, hogy a vételárt rögtön lefizesse, s mivel mégis a vásár létesítését ohajtotta, foglalót adott az eladónak, a mi által ennek akarata meg lett kötve oly irányban, hogy egy meghatározott ideig az eladandó tárgy elidegenítésének jogáról lemondott, a mint viszont az eladó is vadium által kötelezhette a vevőt, hogy a meghatározott időben az adás-vevési szerződést a vételár lefizetésével kösse meg. Ezen arrhalis szerződés nem volt maga az adásvevési szerződés, hanem csak az ennek létrejöttét vagy legalább létrejöhetségét biztosító szerződés s épen ezért ezen arrhalis szerződést tartom a külön eljegyzési szerződés első alakjának. Idővel, a jogi gondolkozás annyira fejlődén, hogy az adás-vevési szerződés lételet traditio nélkül is képes volt felfogni; a gazdasági élet is igen sok esetben e kettőnek rövidebb-hosszabb időközökben való külön létesítését szükségessé tévén: ezen traditiótól különvált adásvevés is arrhalis szerződés formájában kötöttetett, a mely már az arrhának, mint a jogügylet célját megérlelő symbolumok átvételével, vadium adása nélkül is létesültnek tekintetett, a minek folytán a vadium adása mind ritkábbá válik, ezzel együtt régi jelentőségét is veszíti, a mennyiben ez is arrhának tekintetik. E közben azonban a nő megszűnt dolognak s ezzel adásvevés tárgyának lenni, a minek következtében a nőre vonatkozó arrhalis szerződés sem alakult át adásvevéssé, hanem a két felet kölcsönösen kötelező házassági ígérethé, mely az adásvevési szerződéssel egykoron fennállott közösségének emlékét megőrzé az arrhában és dosban, csak hogy ez utóbbi nem a vőlegénynyel szerződő ellenfelet illetvén, mint a vételár, hanem a menyasszonyt, az arrha is ennek adatik; s minthogy ezen eljegyzés célja is más volt, semmint az adás-vevésé, az azt symbolisáló arrhának is emezétől különböznie kellett, a mely is akkor, midőn a kötött szerződésnek az érzékek előtti jelenítésére s így megértetésére szükségtelenné vált, megszűnt szerződéslétesítő eszköz lenni.

Látni való tehát, hogy ezen kiindulási pont, melynek helyessége mellett — legalább a german jogot illetőleg — forrásadatok is keszkeskednek, egészen más színben tünteti föl az arrhalis szerződés

és az arrha egész jelentőségét, a fejlődés irányát s annak minden jelenségét, semmint az, melyhez Roszner ragaszkodik. Ha pedig kiindulási pontját, alapfelfogását nem vélem elfogadhatónak, természetesen az abból folyó consequentiákat sem fogadhatom el helyesekül.

A tárgy érdekességének fokozását célzó azon gyönyörű adatok is (9. §.), melyek szerző nagy olvasottsága s példányszerű buzgalma mellett tanuskodnak, annak daczára, hogy egyik-másik (pl. a gyűrűk többsége) tévesen interpretáltatik, szerencsésebben választott kiindulási pont mellett csak nyertek volna értékükben, míg tényleges alkalmaztatásukban tetemest veszítettek.

A munka 11. §-ban Kálmán királyunk házassági törvénye interpretáltatik, lényegében ilyenképen: Régi házasságok, kiváltkép a szegényebb sorsuakéi, tanuk és nyilvánosság nélkül kötöttvén, lehetetlenné vált a házassági akadályok gondos ellenőrzése, meg lett nehezítve a törvényes házasságnak a törvénytelen nemi viszonytól való megkülönböztetése, s lehetővé tette a válni akaróknak frigyük törvényességének eltagadását s új házasságra lépésüket; azért, s főkép ez utóbbi oknál fogva, szükségessé vált a házasságkötés nyilvánossága, melynek terjesztése céljából hozta Kálmán is törvényét; de ez tényleg sohasem volt érvényben, nem is volt valóságos törvény, hanem a hivek figyelmeztetésére és utbaigazítására szolgáló, ajánlatos módokat elősoroló vallás-erkölcsi szabvány, melyekkel a nyilvánosság biztosítható s az alattomos házasságokat érő gyanúsítások elkerülhetők volnának.

Eltekintve attól, vajjon Kálmán király korában a jogtörvény és vallás-erkölcsi szabvány közt tudtak-e már különbséget tenni vagy sem; vajjon a jogtörvény nem tartalmazhat-e szintén figyelmeztetést és utbaigazítást, s vajjon a törvény azért, mert nem tartatik meg, nincsen-e érvényben? — csakis szerzőnek a szóban forgó törvény indoka s céljára vonatkozó nézetét veszem tüzetesebb vizsgálat alá.

Ambár én is azt tartom, mit Roszner, t. i. hogy az eljegyzéshez és házasságkötéshez a régibb jogban a szerződő, illetőleg házasságra lépő felek jelenléte volt csak szükséges; mégis ép oly kevésbé merném állítani azt, hogy a legszegényebb sorsuak házassága is tényleg alattomban, a rokonok, szomszédok oda vonása nélkül kötöttetett, a mint nem mernék vállalkozni annak bizonyítására, hogy az előkelők házasságáról a Kálmán király előtti időben okmány is vétetett fel; mert amaz állítással indirecte a régi, nagyon is bensőnek ismert rokonsági és szomszédsági köteléket sokkal lazábbnak tüntetném föl, semmint a mennyire az már manapság meglazult, azért, ép ellenkezőleg, azt vagyok hajlandó állítani, hogy a házasság tényleg mindig, vagy számba sem vehető csekély kivétellel, nyilvánosan kötöttetett, úgy hogy e részben nem lehetett attól tartani, miszerint a törvényes összeköttetés a vad-

házasság gyanujába esnék; de továbbá, ha a netán alattomosan is törvényes házasságra lépett felek el akartak válni, nem volt okuk frigyük törvényességét eltagadni, mert, mint maga Roszner is elismeri (48. §.), a törvényes házasságok is szabadon elválhattak, nemcsak a Kálmán törvénye előtti időben, hanem azontul is sok ideig; e szerint a házasság törvényességének eltagadása legfőlebb azután válhatott az elválás eszközévé, miután az egyház feloldhatatlansági dogmája általános elismerésre jutott; végre a régi jog által ismert csekély számu házassági akadályok nagyon könnyen ellenőrizhetők voltak magok a rokonok és szomszédok által is; így tehát az érintett okok egyike sem tehetette szükségessé a Kálmán törvényét. De ha ezek is lettek volna a törvény indokai, hogyan gondolhatni mégis azt, hogy a törvény közvetlen célja nem ezen viszasságok megszüntetése, hanem a házasságkötés nyilvánosságának terjesztése volt? Vagy ha csakugyan ez volna a törvény célja, miként lehetett sanctiója az, hogy a ki a nyilvánosság biztosítása és az alattomos házasságoknak osztályrészül jutott rágalmozó gyanúsítások megelőzése céljából ajánlott módokat figyelmen kívül hagyja, az «tulajdonítsa önmagának az ezen mulasztásból származó kellemetlenségeket s ne számítson arra, hogy a törvény fogja megvédeni»? Hiszen ezen sanctióval éppen könnyítette volna ez alattomos házasságok törvényességének eltagadását, holott szerző szerint (58. l.) ép ezen baj volt a törvény meghozatalának fő indoka.

Mindezeknek megfontolása arra indit, hogy Roszner nézetét tarthatatlannak tekintsem s Kálmán király törvényének okát és célját is egyebütt keressem.

Okát abban találom, hogy a világi jog, az egyházzal ellentétben, a házasságot sem szentségnek, sem feloldhatatlannak nem tekinté s létesítéséhez a leány beleegyezését nélkülözhetőnek, a copula carnalis pedig szükségesnek tartá; célja volt tehát, hogy az egyháznak házasságszentségi s feloldhatatlansági dogmáját, melyet a Kálmán alatt tartott 2. esztergomi zsinat, határozatainak 4. pontjában proclamál, azzal együtt, hogy létesüléséhez a házassulandók kölcsönös megegyezése szükséges, a copula carnalis pedig szükségtelen: magának a világi hatalomnak védpajzsa alatt általános elismerésre juttassa. S mivel az egyház jól tudta, hogy a világi joggal éles ellentétben álló ezen dogmáját egyszerre, egész merevségében keresztül nem viheti, célja megvalósíthatásának érdekében simul a világi joghoz, még pedig a legnagyobb tapintattal. Befolyást enged a házasságkötésre a világi jog elemeinek is, melyek egyrészt elég erősek arra, hogy a világi és az egyházi felfogás közti éles ellentétet eltakarják vagy legalább enyhítsék; másrészt meg sokkal gyengébbek, semhogy az egyházi dogmát önmagával hozzák ellentétbe. De tudta az egyház azt is, hogy ezen simulása daczára sem lesz képes a világi alapon fejlett,

a nemzet szokásaiban már gyökeret vert házasságkötési formát egyszerre kiirtani, s ép ezért nem látta tanácsosnak, az általa körülírt formától eltérő alakban létesült házasságot érvénytelennek jelenteni ki, hanem megelégedett azzal: ha az ily házasságot — hogy Kováts Gyula találó szavaival éljek — «a tilos viszony gyanujába hozza», mivel szemben vajmi ritkán kerülhetett nagy nehézségbe a frigynek törvényességét bizonyítani.

Innen kezdve indul meg a folyton erősbuló küzdelem a világi s egyházi házasságkötés között, és semmi sem bizonyítja inkább, hogy Kálmán törvénye gyakorlatilag érvénynyel birt, mint a nagy zavar, a sok kétség, melyeket éppen ezen törvény idézett elő, de a melyek az egyházi bíróság részéről ép ezen törvény szellemében nyertek biztos megoldást. Roszner meg van ugyan győződve, hogy Kálmán törvénye is «lendített az egyházi házasságkötés szokásának terjesztésén» (91. l.), s mégis tagadja, hogy az érvényes lett volna; pedig ha érvényességének feltételéből indul ki, s ennek folytán a világi s az alattomos házasságkötés közti különbséget, e kettőnek egymáshoz és az egyházi házasságkötéshez való viszonyát, tüzetesen vizsgálja, a házassági jog fejlődését is jobban kidomboríthatja, vala s alkalmasint arról is meggyőződik, hogy a házasságügyi jogszolgáltatás biztos alapon nyugodott, s hogy nem sodorták azt az «alattomos házasságkötések a legnagyobb bizonytalanságba» (88. l.). De bármily szempontból bíráljuk is Kálmán törvényét, annyi egész határozottsággal kitűnik belőle, hogy az egyház a házasság egyik lényeges kelléke gyanánt a pap jelenlétét követelte meg. S ismerve az egyház szellemét; tudva, mennyire nőtt ez időtől fogva hazánkban is hatalma, tekintélye: lehetetlen bizonyosnak nem venni, hogy az egyház ezen követelményétől nemcsak el nem állott, hanem annak még folyton erőlyesebben és sikerebben érvényt is szerzett. Ezért nem tarthatom valószínűnek, hogy, mint Roszner vélekedik (83. l.), világi avagy csak egyházi bíróság, mint ilyen előtt is köttethetett volna házasság. Az ars notorialisból általa idézett s véleményének alapjául szolgáló helyek egyikéből (a 60. §-ból) is azt olvasom ki, hogy a házasság nem a világi bíró előtt köttetik, hanem hogy ez már korábban megkötetett s mert ez által az érdekelt felek, a köztük folyt erőszakossági perben megbékéltek, ezt a bíró tudomására is hozzák; a többiből (§§. 165. 166., 171.-ből) meg azt betűzöm ki, hogy az egyházi bíró is, mint ilyen csak ítelt, de a felek előtte mint pap előtt (coram facie Ecclesiae) kelnek egybe, végre a notarius is, kinek jelenléte a szerző által idézett forráshely szerint elegendő volt, szintén pap minőségében fungált a házasságkötésnél. Ez alapon nem látom indokoltnak azon állítást, hogy a világi bíró vagy közjegyző előtt létesült házasság képeznék a modern polgári házasság első alakulatát (83. l.) s még kevésbé azt, hogy a középkorban az egyházi

s polgári házasságkötés «a legteljesebb összhangban fért meg egymás mellett».

Nagy értékű kincscsel gazdagította Roszner házasságjogi tudományunkat munkája második fejezetének azon szakaszaival, melyekben a sponsalia de futuro et de praesenti eredetét, történetét s hazánkban való meghonosulását (12. §.), az egyházi házasságkötés és házasságkötési szertartások (15., 16. §§.), az egyházi kihirdetés történetét (15—17. §§.), a házasságkötést in forma tridentina, s ezen formának hazánkban való receptióját fejt ki, bő s helyesen értelmezett források segélyével, széleskörű, igazi tudományossággal, oly részletesen s alaposan, mint ezt még senki sem tévé, közben-közben sikeresen czáfolván meg vagy igazítván ki Kováts Gyulának egyben-másban hiányos vagy téves nézeteit, melyeknek a sponsalia de futuro et praesenti meghonosulását s a forma tridentina receptióját illetőleg a házasságkötésről irt munkájában adott tudományos kifejezést. Vannak ugyan ezen szakaszokban is a dolog lényegére nézve egészen irrelevans megjegyzései, melyekkel nem tudok megbarátkozni, mint pl. azzal, hogy «az írásbeliség esküdt ellensége a symbolismusnak», vagy hogy «minden bíró azon jogot hozza alkalmazásba, a melyet ismer», vagy hogy a középkor terminológiájára «találóan illik reá Maine-nek azon megjegyzése, hogy egy ős műszaki kifejezés rendszerint többféle dolgokat jelent, melyeknek az ujkori jogban különböző neveket adunk», vagy hogy régebben «csak tisztesség okából kötötték a házasságot a lelkész jelenlétében» stb. Mindezek azonban korantsem csökkentik a lényegre vonatkozó fejtegetéseinek értékét annyira, hogy azokat a tudomány határozott nyereségéként ne üdvözljem.

Az eljegyzés külön tanát (harmadik fejezet) oly fejtegetési iránynyal nyitja meg szerző, a mely nagyon alkalmas az olvasó ama reményének felköltésére, hogy ezen fejezetben a magyar házassági jog egy igen érdekes és fontos alkatrészének specialis fejlődésével ismerkedhetik meg; de csak pár lapot kell fordítania, hogy e várakozásában csalódjék. Legnagyobbrészt a canonjog eljegyzési tanának töredékes történetét és dogmatikáját kapja itt az olvasó; ezenfelül megtanulhatja, mily elemek jöttek át abból, forrásszerű adatok tanúsága szerint, a hazai eljegyzési jogba. Minden esetre tanulságos és tudományos becsü ezen fejezet is; de bizonyára munkája feladatának is jobban megfelelt volna s a jogtörténetnek is kiválóbb szolgálatot tett volna, ha a súlypontot a magyar jogfejlésre fekteti s ennek összefüggő képét adja, a mi az általa oly jól ismert források segélyével, legalább az eljegyzés jogkövetkezményeit s felbontását illetőleg, azt hiszem, legyőzhetetlen nehézségekbe nem ütközött volna. A szerződő — az eljegyzést kötő — felekre vonatkozólag meg is kísérelte a fejlődés menetének vázlatát, csakhogy, véleményem szerint, nem

teljes sikerrel. Mert, ha bebizonyítható volna is, hogy az eljegyzés nemcsak a XIII. században (134 l.), hanem csak régebben is adás-vevés jellegével bírt, még akkor sem ismerhetem el, hogy a vőlegény csak a családfői hatalom gyengülésével kötő rendszerint saját személyében az eljegyzést, s hogy a menyasszony vagy a zsenge koru vőlegény részéről a gyám csak mint a nőnek törvényszerinti képviselője köti meg a szerződést, mivel jogügyletek megkötésénél gyámoltját képviselni tartozik. Nézetem szerint a vőlegény a régi családfő eredeti hatalomköre mellett is köthetett saját személyében eljegyzést; a gyám pedig a maga nevében kötő azt; hogy azonban ezen nézetemet indokolhassam, a patriarchális család szervezetét, a férfi és nő jogállásának különbözőségét, a régi gyámi hatalom alapját, természetét, tartalmát kellene kifejtenem; de ezt tennem, tiltja jelen soraim célja.

Abban is nyilván téved szerző, hogy hazai emlékeinkben még a középkor második felében sem fordul elő oly eset, melyben a menyasszony saját személyében köti az eljegyzést, mert ez ellen szólnak az általa felhozott konkrét adatokon kívül (137. l. 2. jegyz., 150. l. 6. jegyz.), Zsigmond királyunk VI. végz. 20. cz. 3. §., Mátyás VI. végz. 26. cz. 11. §., II. Ulászló I. végz. 63. cz. 9. §. és VII. végz. 62. cz. 3. s 4. §§., valamint a H. K. I. R. 19. cz. 9. §. is, melyek szerint a leány a szülők s rokonok akarata ellenére is férjhez mehetett.

Az előbbi fejezetéhez hasonló szellemben tárgyalja Roszner a negyedikben (157—298. l.) a házassági akadályok tanát, csak-hogy itt már jobban méltatja a specialis magyar jogfejlést, sem mint az előbbi fejezetben. Mindenütt, a hol csak a nagy gonddal összehordott forrásanyag megengedi, kifejti az egyes házassági akadályoknak történetét, a mint ez a magyar jogéleten belül folyt le, s mindenütt kéri azon törekvése, hogy az egyes akadályoknak történetét a maga lehető legnagyobb teljességében adja. Fáradságos munkájának lett is sikere: a régi magyar házassági jogot ezen, eddig homályba burkolt oldaláról is tetemesen megvilágította, arra vonatkozó ismereteinket jóval tökéletesítette. De teljessége utáni törekvésében annyira tulbuzgó, hogy oly, különben igen érdekes, mozzanatok részletes történeti fejtegetésébe is bocsátkozik, melyek egyáltalán, vagy legalább is ily részletesen tárgyalva, csakis a cultur-, illetőleg a politikai-, az egyház-, vallás-történetben, a büntető-, köz- vagy magánjog-történetében érezhetik magukat otthonosan, jelen helyükön azonban az idegenszerűség sorsát sinlik. (Ilyen pl. a boszorkányságnak, II. Ulászló házasságának, a királyi kegyelemnek, a coelibatus meghonosulása körüli küzdelmeknek, a holtta nyilvánításnak története stb.). A mennyit ezen mozzanatok felölelése által az egész munka változatosságban nyer, ugyanannyit veszít részeinek összhangzatosságából. De ettől, valamint az érdemleges fejtegetés

aprólékos hiányaitól eltekintve, vannak jelentősebb dolgok, melyekre különös megjegyzéseket kell tennem.

A vérrokonság házassági akadályát fejtegetvén, többi közt (195. l.) azt mondja Roszner, hogy Verbőczy H. K. I. R. 106—108. czimei, — melyek a negyedik iziglen rokonok közt kötött házasság következményeit különbözőkép állapítják meg, ahhoz képest a mint jó- vagy roszhiszemüleg jártak el a házasság megkötésénél — csak nehezen egyeztethetők meg a H. K. I. R. 14. cz. 6. §-val, mely az ily rokonok közti nemi közösülést, tekintet nélkül a jó- vagy roszhiszeműsége, hűtlenség büntetésével sujtja, s ezen eltérést arra vezeti vissza, hogy míg a hűtlenségre vonatkozó szakaszok hazánk régiebb törvényeiből lettek átvéve, a 106—108. czimek nyilvánvalóan canonjogi forrásra vallanak. Pedig hát, a hogy én nézem a dolgot, az eltérés nagyon természetes: a hűtlenségről szóló szakaszban s az alapjául szolgáló törvényekben (1462: II. t. cz. 14. §. s 1495: IV. t. cz. 13. §.) a nő-rokonoknak «stupratores és corruptores»-eiről, a 106—108. cz.-ben pedig házastársakról van szó; lényegesen eltérők lévén tehát a rendelkezés alapjául szolgáló viszonyok, a reájok alkalmazott szabályoknak is eltérőknek kellett lenniök; mert az csak nem szenved kétséget, hogy az, a ki rokonával — bár az akadály alóli felmentés nélkül kötött — házassági viszonyba lép, nem eshetik épen oly elbírálás alá, mint az egyszerűen stuprator vagy corruptor; még a quadripartitum is, mely a negyedik iziglen rokonok közti házasságnál eltekintett a jóhiszeműségtől (Qu. II. R. 83. t.), azt egyszerűen törvénytelen házasságnak, de nem hűtlenségnek kívánja tekintetni. Ugyanezért nem tartom valószínűnek, hogy «a fiscalis szempontok a világi jogban hasonlóan» (mint t. i. az egyházi jogban) «enyhe felfogást nem engedtek érvényesülni, s a ki tehát vérrokonával kötött házasságot, fejét és vagyonát tette kockára»; valamint azt sem ismerhetem el, hogy a királyi kegyelmet a hűtlenség veszélyének elhárítása céljából kérték a házasulandó vagy tényleg házas vérrokonok; hanem tették ezt azért, nehogy gyermekeik törvényteleneknek tekintetvén, mint ilyenek a javakban való örökösödéstől el ne essenek.

A szolgaság és sorskülönbség házassági akadályai (37. és 38. §§.) jelentőségének kifejtése hiányos, mert egyiknél sem méltatja kellő figyelemre a rabszolgák s a jobbágyok közti különbséget; a sorskülönbség akadályánál pedig ezenfelül a canonjog álláspontját sem fejt ki, csak sejteti azt, s a szolga urának beleegyezésével és e nélkül kötött házasságot nem állítja határozottan szembe, a minek folytán az ezen akadály jelentősége körüli homályt sem osztatja el. A váradi Registrum 162. pontjában foglalt konkrét esetből (225 l.) is azt következteti, hogy a szabad nő és rabszolga közti házasság jogérvényére a nő szüleinek bele-

egyezése volt szükséges; holott én inkább a rabszolga ura beleegyezésének szükségességére; vonnék belőle következtetést.

A nőrablás fejtegetése kapcsán (266. l.) az első esztergomi zsinat 52. pontjának két rendbeli határozatából — melyek egyike így kezdődik: «*siquis puellam rapuerit vel violaverit*», másika pedig így: *siquis sponsam rapuerit alterius, si illa non consenserit*» — azt olvassa ki, hogy itt a szöktetés és rablás esete van megkülönböztetve; pedig, véleményem szerint, itt mindkét esetben csak rablásról tétetik említés. A második esetben a rablóra szabott büntetés szigorubb, mint az elsőben, mert amott másnak jegyesét, emitt pedig jegyben nem levő leányt rabolt el. Sz. István törvényéről (II. k. 25. f.) azt mondja (267. l.), hogy ebben a nőrablá mint házassági akadály és mint büntett nincs megkülönböztetve; holott én azt hiszem, midőn rendeli, hogy a rablott nő adassék vissza szülőinek, ezzel kijelenti, hogy a nőrablás a rabló és rablott közti házasságnak akadály; s midőn a rablóra bírságot is szab, melyet az esetben is meg kell fizetnie, ha utóbb kibékül a szülőkkel, akkor a nőrablást mint büntettet sujtja.

Vége Szent László törvényében (I. k. 10 f.) — mely rendeli, hogy a zsidók által feleségül vett keresztény nők vagy szolgaságban tartott bármely keresztény személy szabadságba helyeztetvén, az értük adott vételár a püspöknek juttatassék — nem lát Roszner a keresztények és zsidók közti házassági tilalmat, vagyis váláskülönbségi akadályt, hanem csak orvoslást a kényszerházasságok ellen, melyeknek a leányok szüleik részéről ki voltak téve (276. l.) Ezt azonban nagyon bajos abból kimagyarázni. A régi világi jog ugyanis annyira nem vette számba a házasságkötésnél a leány akaratát, hogy ezzel szemben az egyház a mutuus consensus-féle követelményével Szent László alatt épen nem s Kálman alatt is csak a szülői beleegyezés ideáját dédelgető subarhatio szükségességének elismerése mellett léphetett föl. S hogyan lett volna lehetséges ilyen körülmények közt a szülők jogát directe megszorítani? Szent István törvénye is csak a gyermekekkel megáldott özvegy vagy a férje által elhagyott asszonynyal szemben tiltja a házasságra való kényszerítést (Szt. István II. k. 24. és 28. f. Corp Jur.); de ez sem megszorítása a családfői hatalomnak, hanem csak meggátlása annak, hogy a régi családfői hatalom, mely alól a nő férjhez menetele folytán kikerült, ne terjeszkedjék saját körén túl, a férj családja veszélyeztetésével. De még azon esetben is, ha csakugyan Szent László törvényének célja a kényszerházasságok elenében orvoslást nyújtani, mi más lett volna annak indoka, hogy ez orvoslást egyes-egyedül a zsidó házasságoknak nyujtsa, ha nem a váláskülönbség? S midőn Roszner a törvényt ily értelemben magyarázza, nem veszi észre [az ellenmondást, melybe önönmagával keveredik. Fentebb (52—53. l.) igen helyesen mondja, hogy a «mennyire csak visszaterjednek egyes

konkrét eljegyzési esetekre vonatkozó hazai történelmi emlékeink, már sehol sem olvassuk, hogy még valósággal pénzen vettek volna feleséget» s most mégis nemcsak Szent László törvényében «egyik maradványát látja azon kornak, midőn a házasságkötés még valóságos adásvevés volt», hanem még azt is valószínűnek tartja, hogy Szent László idejében még gyakoriak voltak az ilyen kényszerházasságok, vagyis az olyanok, melyekben a leányok valóságos vételárért adtak másnak feleségül. Igénytelen vélekedésem szerint a törvény értelme ez. Senkinek sem szabad, a vételár elvesztésének terhe alatt, keresztény személyeket, férfi vagy nőt, zsidók részére rabszolgául eladni, s a zsidók csak azért, mert zsidók, a megvett keresztény rabszolgákat sem szolgálatukra nem alkalmazhatják, sem keresztény rabszolgáikkal házasságra nem léphetnek. Vagyis e törvényben a valláskülönbség akadályává érvényesült; s ha ennek okán még a keresztény szolgákkal sem léphettek házasságra a zsidók, nehéz elgondolni, hogy ezt szabad állapotú keresztény nőkkel megtehették volna. Arra, hogy a valláskülönbség házassági akadály volt, s nem ennek ellenkezőjére, következtethetni Kálmán királynak az izmaelitákra vonatkozó törvényeiből is. Ugy Szt. László, mint Kálmán király törvényei (Szent László I. k. 9. f., Kálmán I. k. 46—49. f) nem hagynak fenn kétséget, hogy az izlam vallásu izmaeliták a legszigorubban kényszerítették a keresztény vallás felvételére s mohamedán szokásaik elhagyására; s ép ezen cél biztosabb elérése végett rendelé Kálmán törvénye, hogy az izmaeliták leányaikat csak magyarokhoz adhasák férjhez; mert a magyar csak keresztény nővel léphetvén házasságra, az izmaeliták, már csak leányaik férjhez adhatása kedvéért is, kénytelenek voltak a keresztény vallásra térni.

Kevés része a munkának sikerült oly remekül, mint a házassági kötelék felbontásáról szóló utolsó fejezetének első szakasza, melyben a házasság felbonthatatlansága dogmájának a közönséges és magyar egyházjog, a germán és magyar világi jog szerinti fejlődését szakavatottan, rendszeresen és világosan és egész helyes irányban tárgyalja. A másik szakaszban (309—312. l.) az el nem hált házasság felbontásának történetét csak az egyházjog álláspontjából fejti ki, míg a magyar jogot illetőleg megelégszik azzal, hogy utal egyszersmind a házassági elhálás fontosságára, a nélkül hogy ezen fontosság mibenlétét határozottan feltüntetné; míg ellenben magát az el nem hált házasság felbontásának kérdését, tisztán a magyar jog szempontjából hallgatással mellőzi.

A munkához függelékkül 100 darab, tudtommal eddig kiadatlan, okmány van csatolva, melyek a házassági akadályok alóli felmentés, a coelibatus, az eljegyzés és házasságkötés s az ezekre vonatkozó valamint köteléki perek, s egyszersmind az egyházi fegyelem, az ellenreformatio és az egész cultura történetének szempontjából kiválóan érdekesek és igen fontosak. — — — —

Ime br. Roszner Ervin munkája, előnyeivel s hátrányaival együtt. Biráló tollamat immár leteszem. Vajha sikerült volna min·denkiben, ki e sorok olvasására magát rászánja, azon meggyőző·dést keltenem, hogy tisztemben lelkiismeretesen, részrehajlatlanul jártam el, s hogy a munka, feltüntetett hiányai daczára is, nagy tudományos becs·csel bír s jogirodalmunk termékei közt kiváló helyet foglal el. Ez utóbbit annál inkább remélhetem, mert, mint birálatomból kitűnik, szerző tudományos kutatásainak eredményeit több ízben nem mint helyteleneket, hanem csak azért nem fogad·tam el, mivel egyéni nézeteim eltérők az övéitől. A mennyire egyrészt sajnálnám, ha e nézetkülönbség hangsúlyozása által a munka tudományos értékét a valónál kisebb színben tüntettem volna föl, épen úgy örvidenék másrészt, ha saját nézeteimnek netán téves voltáról nálam avatottabbak meggyőznének.
